

LIBRIS

We know
books

Jacques ELLUL

**SISTEMUL
TEHNICIST**

Traducere de **Octavian Soviany**

 Sens
Editura

Traducere: Octavian Soviany
Tehnoredactare și copertă: Adrian Buzaș
Redactor: Silvana Higyed

*Jacques Ellul, Le Système Technicien, ©Calmann-Lévy, 1977,
France*

©Sens, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ELLUL, JACQUES

Sistemul tehnicist / Jacques Ellul ; trad. de Octavian
Soviany. - Arad : Sens, 2022
ISBN 978-606-9078-40-2

I. Soviany, Octavian (trad.)

62

Editura Sens
Calea Timișoriei 212/2 Arad
Telefon 0357 408 877
e-mail: comercial@sens.ro

www.sens.ro

CUPRINS

Introducere

TEHNICĂ ȘI SOCIETATE7

PARTEA ÎNTÂI

Ce este tehnica?41

Capitolul I

Tehnica în calitate de concept 43

Capitolul II

Tehnica în calitate de mijloc61

Capitolul III

Tehnica în calitate de factor determinant91

Capitolul IV

Tehnica în calitate de sistem129

1. Idee generală.....129
2. Calificarea sistemului.....140
3. Caracteristicile sistemului 181
4. Absența „feed-backului” 196

PARTEA A DOUA

Caracteristicile fenomenului tehnic 203

Capitolul I

Autonomia..... 205

Capitolul II

Unitatea..... 257

Capitolul III

Universalitatea..... 279

Capitolul IV

Totalizarea 331

PARTEA A TREIA

Caracteristicile progresului tehnic	339
Capitolul I	
Autodezvoltarea	343
Capitolul II	
Automatismul	381
Capitolul III	
Progresia cauzală și absența finalității	423
1. Finalități	424
2. Obiective	444
3. Scopuri	449
Capitolul IV	
Problema accelerării	473
 CONCLUZIE	
Omul în sistemul tehnicist	523

INTRODUCERE

Tehnică și societate

Tehnica nu se mulțumește doar să fie¹ factorul principal sau determinant, în epoca noastră ea a devenit Sistem². Este ceea vom încerca să arătăm în această analiză. Dar trebuie să ne lămurim asupra obiectului cercetării de față. Acum douăzeci și cinci de ani ajunsesem la ideea Societății tehnice; astăzi acest stadiu a fost depășit. Ea rămâne totuși problema majoră în ceea ce privește specificitatea societății de astăzi, dominantă ei. Sau, și mai bine, în ceea ce privește cheia de interpretare a modernității. Or, dacă parcurgem definițiile în general acceptate la ora actuală, vom observa că toate aspectele specifice recunoscute sunt secundare și conduc în cele din urmă la tehnică. Să facem câteva experiențe.³

Astăzi definiția cea mai cunoscută este cea a lui Raymond Aron⁴: societate industrială. Acest termen

¹ Toate sublinierile din text îi aparțin lui Jacques Ellul (n. t.).

² Grafia cu sau fără majusculă a unor cuvinte o respectă întru totul pe cea a autorului (n. t.).

³ E de la sine înțeles că dintre numeroasele studii care au apărut în ultimii ani pentru a califica societatea noastră n-am putut reține decât câteva exemple, alese dintre cele mai bune, și am lăsat deoparte în mod deliberat studiile pseudo-realiste, cu viziune îngustă și lipsite de o conștientizare autentică, gen Sfidarea Americană sau Cerul și Pământul, precum și pamfletele de o dezarmantă inocență, cum ar fi *Cine e alienat* de Maurice CLAVEL (n. a.).

⁴ Raymond Aron (1905-1985) - filosof, sociolog, analist politic, de orientare moderat conservatoare, adversar al totalitarismului,

creștere. O mașină care produce dublu costă mai puțin, la cumpărare, la producție și la exploatare, decât două mașini vechi. „Pe această cale a gigantizării, devine rezonabil să se meargă până la limitele posibilului, concentrând întreprinderile, pentru a le permite să se ridice până la scara celor mai mari mașini care ar putea fi concepute.” Afirmatia acestui eminent tehnician îndepărtează pe drept cuvânt speculațiile ideologice legate de reducerea dimensiunii întreprinderilor, dispersarea în natură a micilor uzine etc. Niște ideologii consolatoare, născute fie din concepțiile maoiste, fie din extinderea nejustificată a miniaturizării excesive a unor aparate. În prezenta realitate industrială, nu se poate concepe decât o amplificare a microsistemelor, teoretic nelimitată. A doua linie de dezvoltare, evidențiată de Seurat, este complexificarea: „Problemele puse de gigantizare își găsesc adesea soluții aflate la limita teritoriului explorat de Tehnologie”. Dar această complexificare implică o simplificare aparentă. Mașinile gigantice și complexe nu pot să se mai banalizeze în ansamblul unei familii de mașini. Interconexiunile sunt prea oneroase și fragile; se impune o structură ideală, cea de a dispune doar de o singură mașină pentru o etapă a procedeului și de a se asigura fluxul permanent al materiei prime prin lanțul format de aceste mașini (așadar gata cu atelierele separate, cu stocurile și cu interconexiunile!). Din momentul acesta, analogia anterioară cu „colonia de furnici” este depășită, „furnicile” au dispărut (China este pur și simplu înapoiată din acest punct de vedere). Se realizează o integrare pe verticală între mașinile succesive, asigurându-i-se fiecareia o funcție diferită. Există un corp uriaș și complex, dar unul singur. Ceea ce face încă și mai necesară circulația informației. Și aceasta este cea de

a patra caracteristică: automatizarea și descentralizarea informației. Nimic nu poate funcționa fără asta. (De unde prezența inevitabilă a calculatorului.) Circuitele de informații „inervează” ansamblul proceselor în fiecare etapă și debușează uneori într-o sală de comandă unică.

Din punct de vedere biologic, am putea compara asta cu o cerebralizare. Dar ținându-se cont că aceasta nu este decât o comparație și ansamblul gigantic despre care vorbim nu are nimic viu. Și pentru ca totul să funcționeze, este nevoie de un om perfect adaptat, conștient de responsabilitatea lui, atent, solidar, niciodată dispus la sabotaj sau la grevă. Necazul provocat tuturor ar fi prea uriaș.

Dar demonstrația cea mai riguroasă a trecerii de la societatea industrială la societatea tehnicistă, precum și a opoziției radicale dintre ele, o găsim în lucrarea fundamentală a lui Radovan Richta, *Civilizația la răspântie*, 1976. El face tocmai din această opoziție cheia de înțelegere a insuccesului socialismului în URSS: URSS se cramponează de modelul industrial, nedorind să facă pasul care i-ar permite să pătrundă în societatea tehnicistă. Or, această societate este total diferită de precedentă.

Într-o primă etapă, tehnica și industria mașinistă au fost strâns legate. Dar, de mai bine de o jumătate de secol cele două se află în opoziție. Industrialismul dezvoltă un sistem centralizat, ierarhic, cu creștere liniară, implicând diviziunea muncii, separația dintre mijloace și finalități. Mecanizarea creează ocazii de muncă suplimentare și face să sporească absorbția muncii umane, ea funcționează pe baza reproducției constante și a creșterii masei de oameni integrate în industrializare. Tehnica modernă contrazice punct cu punct aceste caracteristici: dacă este lăsată să acționeze,

ea are drept consecințe descentralizarea, suplețea, suprimarea ierarhiei, a diviziunii muncii (Tehnica pretinde mai ales eliminarea separației dintre munca de execuție și cea de conducere), permite o creștere polivalentă și nu liniară, reintegrează finalitățile în mijloace, suprimă ocaziile de lucru suplimentare și face efectiv economie de muncă. Factorul care produce valoare nu mai este munca umană, ci invenția științifică și inovația tehnică. Drept urmare, analiza lui Marx, conform căreia orice ansamblu economic se menține grație plusvalorii produse de munca salariată a lucrătorului, nu mai e aplicabilă. Sistemul industrial constituie o lume închisă, care evoluează în manieră liniară și repetitivă. Sistemul tehnicist este necesarmente deschis, evoluează în manieră polivalentă și non repetitivă. În sfârșit, el nu poate merge înainte decât ca urmare a unei dezvoltări generale a oamenilor, care devine o necesitate stringentă pentru sistemul tehnicist. Ne aflăm așadar în fața unui ansamblu total diferit în raport cu tot ce existase până atunci. Dacă Tehnica nu joacă încă un asemenea rol major este pentru că - explică Richta - oamenii (atât capitaliștii cât și socialiștii) n-au reușit să depășească modelul industrial al societății și mențin cu înverșunare industrialismul și producția industrială drept dominante atât din punct de vedere economic cât și sociologic și fac tehnica să servească dezvoltării industriale, ceea ce este împotriva naturii înseși a tehnicii moderne. Ea devine, în consecință, și mai alienantă. Căci Tehnica, înțeleasă în aspectele ei de automatizare, chimizare, economie de energie, intervenție biologică și producție neîntreruptă de energie nucleară nu mai are mare lucru de făcut cu vechiul mașinism. Avem de a face acum cu o idee

esențială, de o importanță hotărâtoare. Aș vrea totuși, pentru a nu mai reveni ulterior, să formulez câteva critici la adresa lucrării lui Richta și a echipei sale. În primul rând, mi se pare că ei n-au sesizat că ne găsim în fața unui sistem și nu s-au referit la consecințele pe care implică aceasta. S-au lăsat dominați de un umanism foarte simpatic și liniștitor, dar poate puțin prea sentimental și puțin riguros. Au stăruit prea mult asupra aspectului de automatizare al Tehnicii, ca și cum acesta ar constitui cheia de explicație a întregului. În sfârșit, au dat dovadă de un mare idealism, crezând în pozitivitatea Tehnicii, cu condiția ca aceasta să fie considerată doar în ea însăși (și nu deformată) și să fie lăsată în libertate; astfel, ei cred în valabilitatea aplicării tehnicilor pedagogice în vederea constituirii unei didactici cu totul noi, formatoare a omului nou. „Obiectivul educației nu este acela de a forma un anumit tip de om, ci un om capabil să se formeze conform cutărui sau cutărui tip și să-și modifice tipul... Învățământul va trebui să se orienteze către structura obiectului... către generalizarea facultăților creatoare. Sunt de acord că așa ar fi de dorit, dar se vede din aceste rânduri (și aș putea să citez foarte bine o sută) că Richta consideră deja virtual realizate prin Tehnică anumite lucruri dezirabile din punct de vedere uman. Este idealismul lui, care îl împiedică de fapt să pună problema puterii. El nu arată nicăieri că Tehnica este putere, e constituită din instrumente de putere și, în consecință, produce fenomene și structuri de putere, adică de dominare. Pentru el, Tehnica implică îmbogățirea persoanei umane și dezvoltarea mutuală a omului de către om, astfel încât e greu de văzut cum se poate trece de la controlul omului de către om (și nu de către el însuși) la o asemenea situație, care ar fi aceea a

darului și a iubirii: Tehnica nu predispune la asta, din contră! Acestea sunt principalele mele observații critice, care nu afectează însă întru nimic profunzimea analizei și validitatea orientării generale a lucrării lui Richta, nu în privința unei cunoașteri mai exacte a sistemului, ci pentru modul în care pune problema raportului omului cu societatea globală și în privința opțiunilor care sunt de efectuat la ora actuală.

* * *

Unii sociologi au văzut bine că nu ne mai aflăm în stadiul societății industriale, mai întâi Daniel Bell⁹, apoi Touraine¹⁰. Dar au întrebuințat niște termeni ciudați: societate postindustrială sau industrială avansată. Mă miră că într-o epocă în care matematica a început să pătrundă în științele umaniste pot fi întrebuințate vocabule atât de imprecise și de insignifiante.

Bell a definit societatea postindustrială prin cinci dimensiuni: apariția unei economii a serviciilor, predominanța clasei tehnicienilor și a specialiștilor, importanța serviciilor tehnice ca sursă a inovației și a elaborării politice din societate, posibilitatea unei dezvoltări tehnologice autonome, a unei noi tehnologii intelectuale. Dar cum să nu vezi că aceste cinci caracteristici sunt nemijlocit legate de dezvoltarea și predominanța Tehnicii și a tehnicienilor?

O implică chiar termenii întrebuințați de Bell. Și nu rezultă de nicăieri de ce ar trebui calificată o asemenea societate drept „post”.

⁹ Daniel Bell (1919-2011) - sociolog american, creatorul conceptului de societate postindustrială (n. t.).

¹⁰ Alain Touraine (n. 1925) - sociolog, a studiat trecerea de producția industrială tradițională la un sistem tehnic de organizare a muncii (n. t.).

Postindustrială? Asta vrea doar să spună că s-a depășit stadiul industrial. Și pe urmă?

În ce măsură un asemenea termen evidențiază cea mai mărunță caracteristică, dacă cea mai mică idee despre societatea actuală? Unei persoane complet neștiutoare i s-ar putea arăta destul de exact ce este mașina, industria, așadar societatea industrială, dar cum să-i conferi conținut unui „post”¹¹?

I-ar putea veni cuiva ideea să definească societatea politică a secolului al XVIII-lea drept postfeudală sau cea a secolului al XIX-lea drept postmonarhică? Iar termenul de „societate industrială avansată sau dezvoltată” n-are niciun sens. „Dezvoltată”? Asta nu vrea să spună decât că industria s-a dezvoltat în continuare. Se consideră așadar că ne aflăm tot în stadiul unei societăți industriale, dar mai accentuate, iar, întrucât experiența istorică ne arată că tendința esențială a industriei e aceea de a se dezvolta, ajungem să vorbim despre „societatea industrială cu adevărat industrială”. „Avansată”? Dar în ce direcție, cine a avansat, unde a dus această progresie, ce caracteristică nouă a apărut? În legătură cu asta nu ni se spune nimic și în consecință toate aceste adjective sunt perfect inutile, nu califică societatea actuală în nicio privință și se cuvine să fie abandonate fără nicio ezitare.

Trebuie de altfel să subliniem că Touraine însuși ezită în întrebuințarea calificativelor¹²; el vorbește, de exemplu, de „societate programată”, făcându-mă să fiu

¹¹ D. BELL, „The measurement of Knowledge and Technology”, în *Indicators of Social change*, 1968 (n. a.).

¹² Nimic din lucrarea lui Touraine *Societatea postindustrială*, 1969, nu justifică o asemenea calificare; atunci când o caracterizează drept tehnocratică în ceea ce privește organizarea ei programată și dominată de sporul economic în ceea ce privește mobilitățile sale, nu se înțelege de ce elementul decisiv este „industrialul depășit” (n. a.).